

Rudolf Steiner

Hlavné body sociálnej otázky

Rudolf Steiner Verlag, Dornach 1976, GA 23

Preklad Martin Bobko, Bratislava 2015

Predslov a úvod k 41. až 80. tisícemu vydaniu

Úlohy, ktoré kladie dnešný sociálny život, nedokáže pochopiť ten, kto k nim pristupuje s myšlienkou o nejakej utópii. Vychádzajúc z istých názorov a pocitov môže človek uveriť, že tie či oné inštitúcie, ktoré si vo svojich myšlienkach vytvoril, musia ľudí priviesť k šťastiu. Táto viera môže nadobudnúť obrovskú presvedčivosť, no napriek tomu môže človek hovoriť úplne o inom, čo dnes sociálna otázka znamená, ak chce takúto vieru uplatniť.

Dnes sa toto tvrdenie dá nasledujúcim spôsobom priviesť až do zdanlivej nezmyselnosti, a napriek tomu vystihne to, čo je správne. Môžeme predpokladať, že niekto by mal úplné teoretické „riešenie“ sociálnej otázky, a napriek tomu by si mohol myslieť iba niečo úplne nepraktické, ak by chcel ľudstvu ponúknuť toto ním vymyslené „riešenie“. Pretože viac nežijeme v dobe, keď si môžeme myslieť, že vo verejnom živote sa dá pôsobiť takýmto spôsobom. Duševný stav ľudí nie je taký, že by si ohľadom verejného života mohli povedať asi nasledujúce: Pozrite na toho, ten rozumie, aké sociálne inštitúcie sú potrebné, chceme to robiť podľa neho tak, ako to myslí on.

Ľudia vôbec nechcú, aby k nim myšlienky o sociálnom živote pristupovali týmto spôsobom. Tento spis, ktorý sa už medzičasom dosť rozšíril, počíta s touto skutočnosťou. Úmysly, ktoré sú jeho základom, vôbec nepochopili tí, ktorí mu prisúdili nejaký utopický charakter. Najviac tak robili tí, ktorí sami chcú rozmýšľať iba utopicky. U druhého vidia to, čo je najpodstatnejšou charakteristikou ich vlastných myšlienkových návykov.

Pre prakticky mysliaceho človeka patrí dnes už ku skúsenostiam verejného života, že s nejakou i keď presvedčivo sa zdajúcou utopickou ideou sa nedá nič počať. Napriek tomu majú mnohí pocit, že napríklad v hospodárskej oblasti môžu s nejakou takouto ideou k ľuďom pristupovať. Musia sa sami presvedčiť, že len zbytočne rečia. Ľudia si nedokážu nič počať s tým, čo im predkladajú.

Mali by sme to brať ako skúsenosť, pretože to poukazuje na jednu dôležitú skutočnosť dnešného verejného života. Je to skutočnosť, že je od života odtrhnuté samotné myslenie o tom, čo napríklad vyžaduje hospodárska skutočnosť. Ako môžeme potom dúfať, že zvládneme neprehľadné pomery verejného života, ak k nemu pristupujeme s myslením odtrhnutým od života?

Táto otázka je právom neoblíbená, pretože vedie k priznaniu, že rozmýšľame odtrhnuté od reality. A napriek tomu bez tohto priznania zostaneme ďaleko od riešenia sociálnej otázky. Iba ak k tejto otázke pristúpime ako k vážnej záležitosti celej dnešnej civilizácie, získame si jasno v tom, čo je pre sociálny život potrebné.

Táto otázka poukazuje na utváranie dnešného duchovného života. Moderné ľudstvo vyvinulo duchovný život, ktorý je vo vysokej miere závislý od štátnych inštitúcií a hospodárskych síl. Človek je už ako dieťa vtiahnutý do štátnej výchovy a vzdelávania. Môže byť vychovávaný len tak, ako to dovoľia hospodárske pomery, v ktorých vyrastá.

Môžeme si teraz ľahko myslieť, že podľa uvedeného musí byť človek dobre prispôbený dnešným životným pomerom, pretože štát má možnosť formovať výchovné

a vzdelávacie inštitúcie, a tým podstatnú časť verejného duchovného života tak, že sa tým ľudskej spoločnosti poslúži najviac. Ľahko si môžeme myslieť aj to, že človek sa stane najlepším možným členom ľudskej spoločnosti vtedy, keď bude vychovaný v zmysle hospodárskych možností, v ktorých vyrastá, a keď prostredníctvom tejto výchovy bude postavený na miesto, ktoré mu tieto hospodárske možnosti ukladajú.

Tento spis musí na seba vziať dnes málo obľúbenú úlohu ukázať, že zmätky nášho verejného života majú pôvod v závislosti duchovného života od štátu a hospodárstva. Ďalej musí ukázať, že oslobodenie duchovného života od tejto závislosti je súčasťou tejto tak pálčivej sociálnej otázky.

Tým sa tento spis obracia proti veľmi rozšíreným omylom. Prevzatie výchovy štátom sa už dlho považuje za niečo blahodarné pre pokrok ľudstva, a socialisticky zmýšľajúci ľudia si sotva dokážu predstaviť niečo iné, než že spoločnosť vychová jednotlivca k svojim službám podľa svojich meradiel.

Nechceme ľahko prijať názor, ktorý je dnes v tejto oblasti bezpodmienečne nutný. Je to názor, že v historickom vývoji ľudstva sa v neskoršej dobe môže stať mylným to, čo v predchádzajúcej bolo správne. Pre vznik novodobých ľudských pomerov bolo potrebné, aby výchova, a tým i verejný duchovný život boli odobrané kruhom, ktoré túto funkciu plnili v stredoveku, a odovzdané štátu. Ďalšie udržiavanie tohto stavu je však ťažký sociálny omyl.

Vo svojej prvej časti sa spis venuje práve tejto problematike. V rámci štátnej štruktúry duchovný život dorástol do slobody, no v tejto slobode nedokáže správne žiť, ak sa mu neudelí úplná samospráva. Duchovný život v dôsledku povahy akú nadobudol, vyžaduje, aby tvoril samostatný článok sociálneho organizmu. Výchova a výučba, z ktorých predsa vyrastá všetok duchovný život, musia byť dané do správy tých, ktorí vychovávali a vyučujú. Do tohto spravovania nemá hovoriť alebo v ňom vládnuť nič, čo je činné v štáte alebo v hospodárstve. Každý vyučujúci má na vyučovanie vynaložiť len toľko času, aby mohol byť vo svojej oblasti i správcom. Tak sa o správu bude starať tak, ako sa stará o samotnú výchovu a výučbu. Predpisy neurčuje nikto, kto súčasne sám nestojí v živom vyučovaní a výchove. Žiadny parlament, žiadna osobnosť, ktorá možno niekedy vyučovala, ale teraz to už viac nerobí, nespoluurohoduje. To, čo sa vo vyučovaní úplne bezprostredne zažije, prúdi aj do spravovania. Je prirodzené, že v takejto inštitúcii pôsobí v najvyššej možnej miere vecnosť a odborná zdatnosť.

Niektoré môže, pravdaže, namietnuť, že pri takejto samospráve duchovného života nebude všetko dokonalé. Ale to sa v skutočnom živote ani vôbec nedá vyžadovať. Je možné sa usilovať uskutočniť len to, čo je najlepšie možné. Schopnosti, ktoré dospievajú v dieťati, naozaj sa sprostredkujú spoločnosti vtedy, ak sa o ich rozvoj stará iba ten, kto si dokáže vytvoriť svoj smerodajný úsudok vychádzajúc z duchovných princípov. Ako ďaleko sa má dieťa priviesť tým či oným smerom, na to môže vzniknúť názor len v slobodnom duchovnom spoločenstve. A čo je potrebné urobiť, aby sa takémuto názoru dopomohlo k jeho uplatneniu, to je možné určiť iba v takomto spoločenstve. Z neho môžu štátny a hospodársky život prijímať sily, ktoré si sami nedokážu dať, ak duchovný život utvárajú zo svojich hľadísk.

Podľa uvedeného aj inštitúcie a obsah výučby tých inštitúcií, ktoré slúžia štátu alebo hospodárskemu životu, sú zabezpečované správcami slobodného duchovného života. Právne, obchodné, poľnohospodárske a priemyselné výučbové inštitúcie získajú svoju podobu zo slobodného duchovného života. Tento spis musí voči sebe nutne vyvolať mnoho

predsudkov, keď zo svojich výkladov vyvodzuje tieto – správne – závery. Z čoho tieto predsudky pochádzajú?

Rozpoznáme ich antisociálneho ducha, keď si uvedomíme, že v podstate pochádzajú z podvedomej viery, že vychovávatelia musia byť od života odtrhnutí, nepraktickí ľudia. Vôbec sa od nich nemôže požadovať, aby sami od seba vytvárali inštitúcie, ktoré správne slúžia oblastiam praktického života. Takéto inštitúcie musia byť utvárané ľuďmi, ktorí pôsobia v praktickom živote, a vychovávatelia musia konať podľa smerníc, ktoré sa im dávajú.

Kto rozmýšľa takto, ten nevidí, že vychovávatelia, ktorí si nemôžu sami určovať smernice týkajúce sa vecí od tých najmenších po tie najväčšie, práve tým sa stávajú odtrhnutí od života a nepraktickí. Môžu sa im potom určovať princípy, ktoré pochádzajú od zdanlivo tak praktických ľudí, no pre život nebudú vychovávať žiadnych skutočných praktikov. Antisociálne pomery sú spôsobované tým, že do sociálneho života nie sú postavení ľudia, ktorí na základe svojej výchovy cítia sociálne. Sociálne cítiaci ľudia však môžu byť len výsledkom takej výchovy, ktorá je vedená a spravovaná sociálne cítiacimi ľuďmi. K riešeniu sociálnej otázky sa nikdy nepriblížime, ak výchovnú a duchovnú otázku nebudeme pokladať za jednu z jej podstatných súčastí. Antisociálnosť sa nevytvára len hospodárskymi inštitúciami, ale i tým, že ľudia v týchto inštitúciách sa správajú antisociálne. A je to antisociálne, ak je mládež vychovávaná a vyučovaná ľuďmi, ktorých nechávame byť odtrhnutými od života tým, že im zvonka predpisujeme smer a obsah ich konania.

Štát zriaďuje právnické výučbové inštitúcie. Vyžaduje od nich, aby sa v nich vyučoval ten obsah právnej vedy, ktorý vložil do svojich pravidiel a správy podľa svojich hľadísk. Inštitúcie, ktoré úplne vziať zo slobodného duchovného života, budú obsah právnej vedy tvoriť z tohto duchovného života. Štát bude musieť čakať na to, čo mu bude odovzdané z tohto slobodného duchovného života. Bude oplodňovaný živými ideami, ktoré môžu vznikáť len v takomto duchovnom živote.

V rámci tohto duchovného života však budú tí ľudia, ktorí do životnej praxe vrastajú vychádzajúc zo svojich hľadísk. Životnou praxou nemôže byť to, čo pochádza z výchovných inštitúcií, ktoré sú utvárané prostými „praktikmi“ a v ktorých vyučujú ľudia odtrhnutí od života, ale iba to, čo pochádza od vychovávateľov, ktorí život a prax chápu zo svojich hľadísk. V tomto spise bude naznačené, ako sa v jednotlivostiach musí utvárať správa nejakého slobodného duchovného života.

Utopicky zmýšľajúci sa na tento spis vrhnú s najrôznejšími otázkami. Ustarostení umelci a iní duševne pracujúci povedia: Nuž, bude sa v slobodnom duchovnom živote talent rozvíjať lepšie než v tom dnešnom, o ktorý sa stará štát a hospodárske sily? Kto sa takto pýta, mal by uvážiť, že tento spis nie je v žiadnom ohľade myslený utopicky. Preto v ňom vôbec nie je teoreticky určené, že niečo má byť tak alebo inak, ale snaží sa podnietiť utváranie ľudských spoločností, ktoré na základe svojho spolužitia dokážu vytvoriť to, čo je sociálne žiadúce. Kto život neposudzuje na základe teoretických predsudkov ale skúseností, povie si: Kto tvorí zo svojho slobodného nadania, bude mať vyhladku na správne posúdenie svojich výkonov, ak bude existovať slobodné duchovné spoločenstvo, ktoré môže do života zasahovať úplne zo svojich hľadísk.

Sociálna otázka nie je niečím, čo v tejto dobe vstúpilo do ľudského života, čo teraz môže byť riešené pár ľuďmi alebo parlamentmi, a potom bude vyriešené. Je súčasťou celého novodobého civilizačného života, a pretože raz vznikla, bude pretrvávať i naďalej.

V každom okamihu svetového historického vývoja bude musieť byť riešená nanovo, pretože ľudský život v poslednej dobe vstúpil do stavu, v ktorom z toho, čo je zariadené sociálne, neustále necháva vznikáť to, čo je antisociálne. Toto sa musí neustále zvládať nanovo. Tak ako organizmus nejaký čas po nasýtení stále znova vstupuje do stavu hladu, tak i sociálny organizmus z usporiadaných pomerov vstupuje do neusporiadaných. Univerzálny liek na usporiadanie sociálnych pomerov existuje tak málo, ako potrava, ktorá nasýti na všetky veky. Ľudia však môžu vstupovať do takých spoločenstiev, v ktorých sa prostredníctvom ich živého spoločného pôsobenia bude životu neustále udávať smerovanie k sociálnosti. Takýmto spoločenstvom je samostatne sa spravujúci duchovný článok sociálneho organizmu.

Tak ako pre duchový život z dnešných skúseností ako sociálna požiadavka vyplýva slobodná samospráva, tak pre hospodársky život asociačná práca. Hospodárstvo v súčasnom ľudskom živote pozostáva z výroby tovarov, obehu tovarov a spotreby tovarov. Prostredníctvom neho sú uspokojované ľudské potreby, v ňom sa ľudia nachádzajú so svojou činnosťou. Každý v ňom má svoje čiastkové záujmy, každý do neho musí zasahovať jeho možným podielom na činnosti. To, čo človek skutočne potrebuje, môže vedieť a pociťovať len on sám. Čo má vykonať, chce posúdiť na základe svojho pochopenia životných pomerov celku. Takto to nebolo vždy a dnes to tak na Zemi ešte nie je všade, no v rámci dnešnej civilizovanej časti pozemského obyvateľstva to tak v podstate je.

Hospodárske okruhy sa počas ľudského vývoja rozšírili. Z uzavretého domáceho hospodárstva sa vyvinulo mestské hospodárstvo a z tohto štátne hospodárstvo. Dnes stojíme pred svetovým hospodárstvom. V novom síce zostáva existovať značná časť starého a v starom žilo v náznakoch už mnoho z nového. Osudy ľudstva ale závisia od toho, že v rámci určitých životných pomerov vyššie uvedený vývojový rad nadobudol prevažujúcu účinnosť.

Je nezmyslom chcieť hospodárske sily organizovať v nejakom abstraktnom svetovom spoločenstve. Samostatné hospodárstva sa počas vývoja v širokom rozsahu vliali do štátnych hospodárstiev. Štátne spoločenstvá však vznikli z iných než prasto hospodárskych síl. To, že ich človek chcel zmeniť na hospodárske spoločenstvá, zapríčinilo sociálny chaos v dnešnej dobe. Hospodársky život sa usiluje o to, aby sa utváral z vlastných síl nezávisle od štátnych inštitúcií, ale aj od štátneho spôsobu myslenia. To bude môcť len vtedy, ak sa podľa čisto hospodárskych hľadísk vytvoria asociácie, ktoré sa spoja z kruhov spotrebiteľov, obchodníkov a výrobcov. Prostredníctvom životných pomerov sa rozsah takýchto asociácií upraví sám. Príliš malé asociácie by boli priveľmi nákladné a zase nadmieru veľké by pracovali hospodársky príliš neprehľadne. Každá asociácia vychádzajúca zo životných potrieb nájde cestu k usporiadanému styku s ostatnými asociáciami. Nemusíme sa obávať, že ten, kto svoj život musí prežiť v rušnom mnení lokalít, bude takýmto asociáciami obmedzovaný. Ľahko nájde prechod z jednej asociácie do druhej, ak tento prechod nebude zapríčiňovať štátna organizácia ale hospodárske záujmy. V takomto asociačnom usporiadaní sú možné inštitúcie, ktoré pôsobia s ľahkosťou peňažného styku.

V rámci asociácie môže na základe odbornej znalosti a vecnosti vládnuť rozsiahla harmónia záujmov. Výrobu, obeh a spotrebu tovarov neriadia zákony, ale ľudia vychádzajúci zo svojho bezprostredného pochopenia a svojho záujmu. Vďaka tomu, že stoja v asociačnom živote, môžu toto potrebné pochopenie mať. V dôsledku toho, že

jednotlivé záujmy sa musia vzájomne zmluvne vyrovnávať, budú tovary obiehať vo svojich zodpovedajúcich hodnotách. Takéto spájanie na základe hospodárskych hľadísk je niečo iné než napríklad aké je v moderných odboroch. Tieto sa prejavujú v hospodárskom živote, ale nevznikajú na základe hospodárskych hľadísk. Sú vytvorené podľa princípov, ktoré sa v novšej dobe utvorili na základe štátnych, politických hľadísk. Parlamentarizuje sa v nich. K dohodám o tom, čo má jeden vykonať pre druhého, nedochádza na základe hospodárskych hľadísk. V asociáciách nebudú sedieť námezdní robotníci, ktorí od podnikateľa svojou mocou požadujú čo najvyššiu mzdu, ale manuálne pracujúci ľudia s duchovnými vedúcimi výroby a konzumujúcimi záujemcami o produkciu budú pôsobiť spoločne, aby nastavením cien utvárali výkony zodpovedajúce protivýkonom. To sa nemôže diať parlamentarizovaním na zhromaždeniach. Takéhoto niečoho by bolo potrebné sa oprávnene obávať. Pretože kto by mal pracovať, ak by nespočetné množstvo ľudí muselo svoj čas tráviť rokovaniami o práci? Obsahom dohovorov medzi jednotlivými ľuďmi, medzi jednotlivými asociáciami bude všetko okrem práce. Na to je len potrebné, aby toto zjednotenie zodpovedalo úsudkom pracujúcich a záujmom spotrebiteľov.

Týmto nie je opísaná nejaká utópia. Vôbec sa tu nehovorí o tom, že niečo má byť zariadené tak alebo inak. Iba sa naznačuje, ako si ľudia sami veci zariadia, ak chcú pôsobiť v spoločenstvách, ktoré zodpovedajú ich úsudkom a ich záujmom.

Spoja sa do takýchto spoločenstiev, o to sa postará na jednej strane ľudská prirodzenosť, ak jej v tom nebude brániť štátne zasahovanie, pretože táto prirodzenosť vytvára potreby, a na druhej strane sa o to môže postarať slobodný duchovný život, pretože tento vytvára úsudky, ktoré majú v spoločenstve pôsobiť. Kto rozmýšľa vychádzajúc zo skúsenosti, musí uznať, že takéto asociačné spoločenstvá môžu vznikáť v každom okamihu, že v sebe neobsahujú nič utopické. Ich vzniku nestojí v ceste nič iné než to, že dnešný človek chce hospodársky život organizovať zvonka v tom zmysle, ako sa pre neho stala myšlienka organizácie sugesciou. Oproti tomuto organizovaniu, ktoré chce ľudí spojiť k produkcii zvonka, stojí ako jeho náprotivok tá hospodárska organizácia, ktorá spočíva na slobodnom asociovaní. Asociovaním sa človek spája s iným človekom a plánovitosť celku vzniká prostredníctvom rozumu jednotlivca.

Niekoľko môže, pravda, povedať: Aký to má význam, keď sa asociuje nemajetný s majetným? Lepšie je, ak je celá výroba a spotreba spravodlivo regulovaná zvonka. Avšak takáto organizačná regulácia bráni rozvoju slobodnej tvorivosti jednotlivca a pripravuje hospodársky život o to, čo môže prameniť len z tejto slobodnej tvorivosti. Keby sa to skúsilo len raz, napriek všetkým predsudkom, dokonca s asociáciou dnes nemajetných s majetným. Akonáhle nezasahujú iné než hospodárske sily, potom nutne majetný bude musieť nemajetnému výkon vyrovnáť protivýkonom. Dnes sa o týchto veciach nehovorí vychádzajúc zo životných inštinktov, ktoré pochádzajú zo skúsenosti, ale uvažuje sa na základe nálad, ktoré sa nevyvinuli z hospodárskych, ale triednych a iných záujmov. Mohli sa vyvinúť preto, že v dnešnej dobe, v ktorej sa práve hospodársky život stal stále viac komplikovanejším, človek tento vývoj nedokázal nasledovať s čisto hospodárskymi ideami. Neslobodný duchovný život tomu zabránil. Hospodáriaci ľudia stoja v životnej rutine, tvorivé sily pôsobiace v hospodárstve im nie sú zrejmé. Pracujú bez pochopenia celku ľudského života. V asociáciách sa jeden prostredníctvom druhého dozvie to, čo nutne musí vedieť. Vznikne hospodárska skúsenosť o tom, čo je možné, pretože ľudia, z ktorých každý má vo svojom odbore poznatky a skúsenosti, budú vyvodzovať závery spoločne.

Ako sú v slobodnom duchovnom živote účinné iba tie sily, ktoré ležia v ňom samom, tak i v asociačne utváranom hospodárskom živote sú účinné iba tie hospodárske hodnoty, ktoré sa vytvoria prostredníctvom asociácií. Čo má v hospodárskom živote robiť jednotlivec, vyplynie mu zo spolužitia s tými, s ktorými je hospodársky asociovaný. Tým bude mať presne taký veľký vplyv na celkové hospodárstvo, aký zodpovedá jeho výkonu. Ako sa do hospodárskeho života začlenia tí, ktorí nie sú schopní výkonu, bude tiež vysvetlené v tomto spise. Chrániť slabého pred silným dokáže len hospodársky život, ktorý je utváraný zo svojich vlastných síl.

Sociálny organizmus sa tak môže rozčleniť na dva samostatné články, ktoré sa vzájomne nesú práve tým, že každý má svoju samostatnú správu, ktorá vychádza z jeho osobitných síl. Medzi oboma sa však musí rozvinúť niečo tretie. Je to vlastný štátny článok sociálneho organizmu. V ňom sa uplatňuje všetko to, čo musí závisieť od úsudku a pocitu každého človeka, ktorý sa stal svojprávnym. V slobodnom duchovnom živote je činný každý podľa svojich osobitných schopností, v hospodárskom živote zastáva každý svoje miesto tak, ako to vyplýva z jeho asociačnej súvislosti. V politicko-právnom štátnom živote dôjde k jeho čisto ľudskému uplatneniu, pokiaľ je toto nezávislé od schopností, ktorými môže pôsobiť v slobodnom duchovnom živote, a tiež rovnako nezávislé od toho, akú hodnotu prostredníctvom asociačného hospodárskeho života nadobúdajú ním vytvorené tovary.

V tejto knihe ukážeme, ako je práca z hľadiska času a charakteru záležitosťou tohto politicko-právneho štátneho života. V tomto živote stojí každý oproti každému ako rovný s rovným, pretože v rámci neho sa rokuje a spravuje len v tých oblastiach, v ktorých je každý človek rovnako schopný úsudku. Práva a povinnosti ľudí sú regulované v tomto článku sociálneho organizmu.

Jednota celého sociálneho organizmu vznikne zo samostatného rozvoja jeho troch článkov. Kniha ukáže, ako sa môže pôsobenie hnutelného kapitálu, výrobných prostriedkov, využívanie pôdy rozvíjať prostredníctvom spoločného pôsobenia týchto troch článkov. Kto chce sociálnu otázku „vyriešiť“ nejakým vymysleným alebo inak vzniknutým spôsobom hospodárenia, nebude tento spis považovať za praktický. Kto chce vychádzajúc zo životných skúseností ľudí podnecovať k vytváraniu takých združení, v ktorých môžu najlepšie rozpoznávať sociálne úlohy a najlepšie sa im venovať, hádam autorovi tohto spisu úsilie o pravú životnú prax predsa len neuprie.

Kniha vyšla prvýkrát v apríli 1919. Doplnky k vtedy vyslovenému som uviedol v príspevkoch, ktoré vyšli v časopise *Dreigliederung des sozialen Organismus, Trojčlennosť sociálneho organizmu* a zhromaždené ako spis *In Ausführung der Dreigliederung des sozialen Organismus, Uskutočňovanie trojčlennosti sociálneho organizmu* [dnes sa nachádzajú v *Aufsätze über die Dreigliederung des sozialen Organismus und zur Zeitlage 1915-1921, Články o trojčlennosti sociálneho organizmu a k dobovej situácii 1915-1921, GA 24*].

Čitateľ bude môcť zistiť, že v oboch spisoch sa menej hovorí o cieľoch sociálneho hnutia, ale viac o cestách, ktorými by sa v sociálnom živote bolo potrebné vydať. Kto rozmýšľa vychádzajúc zo životnej praxe, vie, že najmä jednotlivé ciele môžu vystupovať v rôznej podobe. Iba tomu, kto žije v abstraktných myšlienkach, javí sa všetko v jednoznačných obrysoch. Takýto človek často kritizuje to, čo je v živote praktické, pretože to nepovažuje za dostatočne určité, „jasne“ opísané. Mnohí, ktorí sa pokladajú za praktikov, sú práve takto abstraktní. Neberú do úvahy, že život môže nadobúdať tie

najrozmanitejšie podoby. Je to plynúci element, s ktorým ak chceme držať krok, musíme sa tomuto „tekutému“ ako jeho hlavnej črte vo svojich myšlienkach a pocitoch prispôbiť. Sociálne úlohy sa budú dať uchopiť len s takýmto myslením.

Myšlienky tohto spisu sú vydobyté z pozorovania života a z tohto života by chceli byť aj pochopené.